

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de toegepaste economische
wetenschappen

Masterthesis

De invloed van non-auditdiensten op belastingontwijking

Jente Peeters

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen,
afstudeerrichting accountancy en financiering

PROMOTOR :

dr. Maarten CORTEN

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be
Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2019
2020

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de toegepaste economische
wetenschappen

Masterthesis

De invloed van non-auditdiensten op belastingontwijking

Jente Peeters

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen,
afstudeerrichting accountancy en financiering

PROMOTOR :

dr. Maarten CORTEN

Voorwoord

De masterproef die u nu in handen heeft vormt het sluitstuk van mijn masteropleiding in de Toegepaste Economische Wetenschappen, optie Accountancy, aan de UHasselt. Gedurende mijn resterende studententijd heb ik voor het uitvoeren van mijn onderzoek een beroep kunnen doen op de kennis en de vaardigheden die ik heb kunnen opdoen doorheen de jaren. Daarnaast was deze masterproef leerrijk omdat ik me verder heb kunnen specialiseren in een onderwerp waar ik erg geboeid door ben. Het schrijven van deze masterproef vormde in sommige aspecten een uitdaging, maar ik ben blij dat ik er gedurende het hele proces niet alleen voor stond. Daarom zou ik langs deze weg nog enkele personen willen bedanken.

In de eerste plaats zou ik mijn promotor, prof. dr. Maarten Corten, willen bedanken. Hij was altijd bereid om zeer snel constructieve feedback te geven op mijn werk en hij gaf me telkens nieuwe inzichten om het onderzoek aan te pakken. Dit is de kwaliteit van mijn werk alleen maar ten goede gekomen. Daarnaast zou ik heel graag mijn ouders willen bedanken voor de steun en het geduld die ze gedurende mijn hele studententijd hebben gegeven om mezelf te kunnen ontplooien. Ook zou ik mijn vrienden willen bedanken om mijn studententijd zo aangenaam mogelijk te maken.

Ten slotte wens ik u als lezer nog veel plezier bij het lezen van deze masterproef. Ik hoop dat het voor u een leerrijke ervaring mag zijn.

Jente Peeters,

Diepenbeek, januari 2020

Abstract

De taak van een bedrijfsrevisor bestaat erin controle uit te oefenen op de financiële staten van een onderneming, en aan de hand van deze controlewerkzaamheden een oordeel te vellen of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de werkelijkheid. Daarnaast kan de bedrijfsrevisor ook nog aan extra adviesverlening doen binnen de gecontroleerde onderneming, de zogenaamde non-auditdiensten. Dit onderzoek heeft als doel in een Belgische context de relatie te onderzoeken tussen het aanbieden van non-auditdiensten en belastingontwijking. In buitenlands onderzoek werd er gesteld dat het gebruik van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor kan leiden tot meer belastingontwijking. Dit komt omdat bij een gezamenlijk aanbod van zowel audit- als non-auditdiensten kennis tussen beide diensten gedeeld wordt (het knowledge spillover effect). Het effect van de andere non-auditdiensten op belastingontwijking werd echter nog niet onderzocht. Ook hier kan er dankzij het knowledge spillover effect verwacht worden dat er dan meer belastingen zullen ontweken worden. In dit onderzoek werden de relaties onderzocht aan de hand van lineaire regressies over de boekjaren 2013 tot en met 2017. Er werd een niet-significant effect gevonden van het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking. De andere non-auditdiensten zorgen wel voor significant meer belastingontwijking.

1. Inleiding

Grote en beursgenoteerde bedrijven moeten hun jaarrekening laten controleren door een externe bedrijfsrevisor. Zijn voornaamste taak is een oordeel vellen over de getrouwheid en de waarachtigheid van de jaarrekening van het door hem gecontroleerde bedrijf. De diensten die hij uitvoert in het kader van deze controleactiviteit zijn auditdiensten. Daarnaast kan de bedrijfsrevisor nog extra adviesdiensten aanbieden aan het gecontroleerde bedrijf, bijvoorbeeld bepaalde waarderingsopdrachten, due diligence onderzoek, een verklaring geven over de kwaliteit van niet-financiële informatie, een beoordeling van de interne controle en administratieve organisatie of adviesverstrekking inzake vennootschaps-, boekhoud- of fiscaal recht. Deze diensten worden gekwalificeerd als non-auditdiensten. In dit onderzoek wordt er onderzocht wat de invloed is van die non-auditdiensten op belastingontwijking. Belastingontwijking is het neerwaarts managen van de te betalen belasting door diverse, legale belastingplanning activiteiten. Bedrijven zijn vrij om hun belastingen te optimaliseren door aan belastingontwijking te doen. In sommige specifieke gevallen kan de fiscus belastingontwijking kwalificeren als fiscaal misbruik en is de ontweken belasting alsnog verschuldigd. Wanneer het neerwaarts managen van de te betalen belasting is ontstaan door een inbreuk te maken op de fiscale wetgeving, wordt dit belastingontduiking genoemd. Belastingontduiking is een illegale activiteit en mag daarom niet verward worden met belastingontwijking. Managers kunnen op zoek gaan naar manieren om de nettowinst (de winst na belastingen) zo hoog mogelijk te houden, omdat er bij een hogere nettowinst meer middelen zijn die kunnen terugvloeien naar de aandeelhouders. Wanneer blijkt dat het aankopen van non-auditdiensten een positieve impact heeft op de mate waarin ze de belastingen kunnen drukken, zou dit voor het management een extra stimulans kunnen zijn om in deze diensten te investeren.

Uit de literatuur blijkt dat wanneer audit- en non-auditdiensten samen worden aangeboden, er een knowledge spillover effect kan ontstaan (Simunic, 1984). Informatie vloeit dan over van de ene dienst naar de andere dienst. Hierdoor heeft de bedrijfsrevisor een breder zicht over het hele bedrijf, hetgeen in sommige gevallen kan leiden tot een betere kwaliteit van de geleverde audit en een betere financiële rapportering van het gecontroleerde bedrijf. Diverse stakeholders zijn echter heel kritisch over het aanbieden van non-auditdiensten. Wanneer een bedrijfsrevisor namelijk zowel audit- als non-auditdiensten aan een bedrijf aanbiedt, kan dit volgens Kinney Jr et al. (2004) als een bedreiging voor de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor, en bijgevolg de kwaliteit van de jaarrekening, worden gezien. Bedrijven zullen in hun keuze voor het kantoor dat andere diensten dan auditdiensten verleent dus een afweging maken tussen het knowledge spillover effect en de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor.

Over de invloed van het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking zijn er al eerdere studies gebeurd. Hogan en Noga (2015) vonden dat deze diensten een significant positief effect hebben op de mate van belastingontwijking, hetgeen ze verklaren vanuit het knowledge spillover effect. Wanneer de bedrijfsrevisor het bedrijf reeds heeft gecontroleerd, heeft hij een breder beeld over het hele bedrijf en kan hij sneller opportuniteiten zien om belastingen te ontwijken. Voeten (2017), die hetzelfde onderzocht maar dan enkel voor bedrijven in een Belgische context, vond daarentegen dat belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor net zorgen voor minder belastingontwijking. In de eerste plaats tracht mijn studie

deze resultaten te valideren. Daarnaast wordt er in deze studie ook onderzocht wat het effect is van andere non-auditdiensten op belastingontwijking. Er is reeds bekend dat er voor deze diensten een knowledge spillover effect bestaat met de auditdiensten. Mogelijk is er, net zoals bij de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor, ook een knowledge spillover effect van de audit- naar deze andere non-auditdiensten dat kan leiden tot meer belastingontwijking. Dit is echter nog niet gebeurd in eerder onderzoek, dus daarom zou deze studie een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de bestaande academische literatuur.

2. Literatuurstudie en hypotheseontwikkeling

2.1 Belastingontwijking

Belastingontwijking wordt gedefinieerd als het neerwaarts managen van de te betalen belasting door middel van diverse, legale belastingplanning activiteiten (Kirchler et al., 2003). Dit kan ontstaan door zich te onthouden van een bepaalde belastbaar gestelde gedraging, een (zwaar) belaste handeling door een niet of minder zwaar belaste handeling te vervangen, een juridische constructie op te stellen waardoor de toepassingsvoorwaarden om belastingen te betalen niet meer op jouw onderneming van toepassing zijn (juridische vormgeving) of door te verhuizen naar een land waar er een lager tarief geldt voor de personen- of vennootschapsbelasting (fysieke verplaatsing) (De Broe, 2019). In het Brepols-arrest van 1961 oordeelde het Hof van Cassatie dat iedere Belgische onderneming vrij is om overeenkomsten af te sluiten om de meest gunstige belastingregeling te bekomen. Het is dus het recht van iedere onderneming om haar belastingen te optimaliseren door middel van belastingontwijking. Wanneer men echter aanspraak maakt op een belastingvoordeel dat in strijd is met de doelstelling van een fiscale bepaling, dan is deze fiscale optimalisatie niet verantwoord. In die specifieke gevallen moet er kunnen bewezen worden dat de keuze om de rechtshandeling te stellen werd genomen op basis van andere motieven dan louter het ontwijken van belastingen. Indien er niet bewezen kan worden dat aan deze voorwaarde voldaan is dan is er sprake van fiscaal misbruik en is de onderneming alsnog de belasting verschuldigd (De Broe, 2019). Wanneer het niet zeker is dat de fiscus een bepaalde vorm van belastingontwijking zou kunnen kwalificeren als fiscaal misbruik, dan is er sprake van risicovolle fiscale planning.

Belastingontwijking mag niet verward worden met belastingontduiking. Belastingontduiking, synoniem voor fiscale fraude, is het opzettelijk niet betalen van een verschuldigde belasting door een inbreuk te maken tegen de fiscale wetgeving. Bepaalde belastbare inkomens worden dan niet aangegeven of er is niet voldaan aan de juridische werkelijkheid zoals die bestaat in hoofde van de belastingplichtige, waardoor je probeert de fiscus te misleiden. Deze handelingen zijn, in tegenstelling tot belastingontwijking, illegaal (De Broe, 2019). In de realiteit is er echter vaak een dunne lijn tussen belastingontwijking en -ontduiking, waardoor een onderscheid tussen beide begrippen moeilijk te maken is (Slemrod en Yitzhaki, 2000). In dit onderzoek zal iedere verlaging van de effectieve belastingvoet dan ook gekwalificeerd worden als een vorm van belastingontwijking.

2.2 Determinanten van belastingontwijking

Er zijn veel variabelen die een invloed kunnen hebben op belastingontwijking. Lietz (2013) deelt de determinanten van belastingontwijking in drie groepen in: bedrijfsspecifieke eigenschappen, determinanten met betrekking tot corporate governance structuren en de 'onzichtbare' determinanten, die niet altijd eenvoudig te observeren of te meten zijn. Aan de hand van deze indeling worden de determinanten in de volgende drie paragrafen toegelicht.

Met betrekking tot de bedrijfsspecifieke eigenschappen kan, volgens Zimmerman (1983), bedrijfsgrootte een positieve invloed hebben op de effectieve belastingvoet, omdat grotere bedrijven onderworpen zijn aan een verhoogde regulatie. Beursgenoteerde bedrijven zullen bijvoorbeeld minder belastingen ontwijken omdat ze onderworpen zijn aan strengere controles van de overheidsdienst voor belastingen (Hoopes et al., 2012). Onder andere Porcano (1986)

beargumenteert daarentegen dat de bedrijfsgrootte een negatieve invloed heeft op de effectieve belastingvoet, omdat grotere bedrijven meer middelen hebben om te lobbyen en te investeren in fiscale planning. Ook grote, winstgevende multinationals zullen dankzij schaalvoordelen meer belastingen kunnen ontwijken (Rego, 2003). Nog andere onderzoekers vinden geen grootte-effect (Gupta en Newberry, 1997). Bedrijfsgrootte is gecorreleerd met het concept groei. Groeiende bedrijven zullen mettertijd onderworpen worden aan meerdere belastingen, maar zullen stelselmatig ook meer middelen hebben om deze belastingen te ontwijken (Phillips, 2003). Bedrijven die winstgevender zijn dan anderen, zullen gemotiveerd zijn om meer belastingen ontwijken omdat de hieraan verbonden kosten lager zijn ten opzichte van minder winstgevende bedrijven (Dunbar et al., 2010). Kapitaalintensieve bedrijven (bedrijven die in hoge mate eigendommen, fabrieken, uitrusting, ... in hun bezit hebben) hebben meer fiscale planning opportuniteiten en zullen dus meer belastingen ontwijken, omdat er belastingvoordelen verbonden zijn aan de (versnelde) afschrijvingen van hun activa (Gallemore en Labro, 2015). Daarnaast kunnen bedrijven die veel investeren in onderzoek en ontwikkeling een belastingvoordeel halen uit de afschrijving van die activiteiten, terwijl bedrijven met veel voorraden net meer belastingen zullen moeten betalen omdat er voor deze activiteiten geen belastingschild is voor afschrijvingen (Gupta en Newberry, 1997). Omwille van de afschrijvingen is er ook een industrie-effect, omdat er in de ene industrie veel belastingvoordeel kan gehaald worden uit de afschrijving van activa en in andere industrieën niet (Jacob, 1996). Volgens Wrightsman (1978) kunnen ondernemingen die eerder afhankelijk zijn van vreemd vermogen, meer belastingen ontwijken omdat de interestkosten van hun schulden aftrekbaar zijn van het belastbaar inkomen. Wanneer een bedrijf in een bepaald boekjaar na de berekening van de verschuldigde belasting gecumuleerde fiscale verliezen heeft, dan kan ze deze verliezen aftrekken van de winst voor belastingen van het boekjaar dat daarop volgt. Hierdoor daalt de belastbare winst van dat boekjaar en dus ook de belastingvoet (Edwards et al., 2016). Voorts heeft volgens Edwards et al. (2016) de current ratio een positief effect op de effectieve belastingvoet. Bedrijven met voldoende financiële middelen hebben minder problemen met het betalen van hun belastingenverplichtingen op de korte termijn en zullen daarom minder investeren in fiscale planning, waardoor de belastingvoet toeneemt. Bedrijven met een liquiditeitstekort zullen daarentegen op zoek gaan naar interne fondsen om dit tekort weg te werken en daarom zullen ze proberen om meer belastingen te ontwijken, waardoor de belastingvoet afneemt.

Aangaande corporate governance structuren kunnen aandeelhouders aan het management incentives geven om hun aan te sporen de gewenste graad van fiscale planning te ondernemen. Deze incentives kunnen bijvoorbeeld bestaan uit een extra vergoeding wanneer er een bepaalde winst na belastingen werd gehaald, hetgeen positief is voor de aandeelhouders omdat er dan meer geld overblijft dat aan hun kan worden uitgekeerd. Op die manier hebben incentives dus een positieve impact op belastingontwijking (Phillips, 2003). Volgens Hanlon en Heitzman (2010) kunnen bedrijven met een geconcentreerd aandeelhouderschap minder geïnteresseerd zijn om belastingen te ontwijken. Omdat belastingontwijking soms gekwalificeerd kan worden als fiscaal misbruik, kan dit een negatieve perceptie opwekken die schadelijk is voor de reputatie van het bedrijf. De investering in een bedrijf met geconcentreerd aandeelhouderschap is vaak een lange termijninvestering, dus de aandeelhouders vermijden liever deze reputatieschade en doen minder aan belastingontwijking. Familiebedrijven, waarin het aandeelhouderschap geconcentreerder is, zullen om dezelfde reden ook

minder belastingen ontwijken dan niet-familiebedrijven (Chen et al., 2010). Daarnaast zijn bedrijven waarin het aandeelhouderschap en de managementfuncties niet gescheiden zijn volgens Fama en Jensen (1983) minder bereid om risico's te nemen. Wanneer een manager een risico neemt is er altijd een kans dat dit een negatieve impact heeft op het rendement van de onderneming en bijgevolg de aandeelhouderswaarde. Een manager zal omwille van opportunistische redenen voorzichtiger omgaan met zijn eigen geld (de manager en de aandeelhouder zijn een en dezelfde persoon) dan met het geld van iemand anders (de manager en de aandeelhouders zijn verschillende personen). Daarom zullen managers die ook aandeelhouder zijn minder investeren in risicovolle fiscale planning, of met andere woorden minder belastingen ontwijken (Badertscher et al., 2013). Minnick en Noga (2010) vinden dat onafhankelijke bestuurders sneller belastingen zullen ontwijken op hun activiteiten in het buitenland dan in het thuisland. In het thuisland is het namelijk belangrijk dat deze bestuurders hun reputatie van onafhankelijkheid behouden en daarom ligt hun focus mogelijk meer op risicovolle fiscale planning in het buitenland dan in het thuisland. Ze zullen er in hun thuisland dus op toe zien dat er minder belastingen worden ontweken door minder gebruik te maken van risicovolle fiscale planning. Wanneer het aantal onafhankelijke bestuurders in de raad van bestuur toeneemt zal er ook meer op worden toegezien dat er minder gebruikt wordt gemaakt van risicovolle fiscale planning, waardoor er minder belastingen worden ontweken (Lanis en Richardson, 2011). Minnick en Noga (2010) vinden ook dat grotere raden van bestuur sneller belastingen zullen ontwijken op hun activiteiten in het thuisland dan in het buitenland. De bestuursleden zijn normaal gezien meer vertrouwd met de wettelijke bepalingen van het thuisland dan met die van het buitenland en daarom is het mogelijk eenvoudiger om een akkoord te bereiken tussen alle bestuursleden over belastingontwijking in het thuisland. Vakbonden zijn bezorgd dat bedrijven de lonen van hun werknemers niet zouden kunnen betalen, en daarom hebben ze een negatieve perceptie ten opzichte van risicovolle fiscale planning. Bedrijven die sterke vakbonden hebben zullen volgens Chyz et al. (2013) daarom minder belastingen ontwijken. Bedrijven die bezig zijn met maatschappelijk verantwoord ondernemen zullen mogelijk minder belastingen ontwijken dan bedrijven die daar minder mee bezig zijn, omdat belastingontwijking vanuit maatschappelijk standpunt minder verantwoord is (Lanos en Richardson, 2012). Ook bedrijven die actief zijn in een meer religieuze omgeving ontwijken minder belastingen, omdat religie vaak geassocieerd wordt met risico-aversie en ethisch en niet-opportunistisch gedrag (Boone et al., 2013).

Betreffende de 'onzichtbare' determinanten vinden Dyreng et al. (2010) dat de managers van de onderneming een belangrijke impact hebben in de mate dat de onderneming belastingen zal ontwijken. De onderliggende gedachte hierachter is dat het management een bepaalde tone at the top kan zetten, waardoor ze ervoor kunnen zorgen dat de personen die op het belastingdepartement werken net meer of minder belastingen zullen ontwijken. Ook de perceptie ten opzichte van het belastingdepartement speelt een rol in de mate waarop belastingen worden ontweken. Wanneer het belastingdepartement als een opbrengstenplaats wordt beschouwd, dan zullen er significant meer belastingen ontweken worden dan wanneer het belastingdepartement als een kostenplaats wordt beschouwd (Robinson et al., 2010). Volgens Gallemore en Labro (2015) zal de kwaliteit van de informatiesystemen binnen de onderneming een positief effect hebben op belastingontwijking, omdat waardevolle fiscale planning opportuniteiten enkel zullen ontdekt en uitgevoerd worden als er daarover voldoende goede informatie beschikbaar is.

2.3 Non-auditdiensten als determinant

Dit onderzoek heeft als doel het aanbieden van (non-)auditdiensten als extra determinant van belastingontwijking te onderzoeken. Daarom is het in de eerste plaats van belang om tot een goed begrip te komen van wat een externe audit is, wat (non-)auditdiensten zijn en welke rol de bedrijfsrevisor daarin speelt. Het doel van een externe audit is de kwaliteit van financiële en boekhoudkundige informatie uitgebracht door gecontroleerde entiteiten te bevorderen (IBR, 2019a). Een externe audit kan omschreven worden als een systematisch proces van het objectief verzamelen en evalueren van gegevens met betrekking tot beweringen over de economische acties en gebeurtenissen van een onderneming, waarna er getoetst wordt of deze gegevens overeenkomen met vooropgestelde criteria. De bevindingen van dit proces worden vervolgens gecommuniceerd aan de geïnteresseerde stakeholders (Johnstone et al., 2017). Een kwaliteitsvolle audit kan volgens DeAngelo (1981) gedefinieerd worden als een door de markt beoordeelde waarschijnlijkheid dat de bedrijfsrevisor inbreuken kan vaststellen in het boekhoudsysteem van zijn klant en die vervolgens ook rapporteert. De waarschijnlijkheid dat de bedrijfsrevisor een inbreuk vaststelt hangt af van zijn technische capaciteiten, de gevolgde procedures, de grootte van de steekproef, ... en de waarschijnlijkheid dat de bedrijfsrevisor een inbreuk rapporteert hangt af van de mate van onafhankelijkheid met het management (DeAngelo, 1981). De twee belangrijkste variabelen van een kwaliteitsvolle audit zijn dus de vakbekwame competenties van de bedrijfsrevisor en zijn onafhankelijkheid. In het Belgisch boekhoud- en jaarrekeningrecht beschrijft art. 3:73 van het Wetboek van Vennootschappen en Verenigingen (het WVV) in vrij algemene bewoordingen de taak die aan de bedrijfsrevisor wordt toegewezen. De taak van de bedrijfsrevisor bestaat erin controle uit te oefenen op de financiële toestand, op de jaarrekening en op de regelmatigheid, ten aanzien van het WVV en van de statuten, van de in de jaarrekening weergegeven verrichtingen. De diensten die hij uitvoert in het kader van deze activiteit worden gekwalificeerd als auditdiensten. Volgens het IBR (2019b) is het de opdracht van de bedrijfsrevisor om aan de hand van het geheel van controlewerkzaamheden (de audit) een deskundig oordeel te geven over de getrouwheid en waarachtigheid van de jaarrekening, van een tussentijdse financiële staat, van een waardering of van andere economische informatie. Dit kan een oordeel zonder voorbehoud, een oordeel met voorbehoud, een afkeurend oordeel of een oordeelonthouding zijn. Om zijn oordeel tot uitdrukking te brengen, bepaalt de bedrijfsrevisor welke controlewerkzaamheden hij moet uitvoeren met betrekking tot de interne controleprocedures van de entiteit en de jaarrekening.

Naast auditdiensten kan de bedrijfsrevisor ook nog aan extra adviesverlening doen voor de vennootschap, de zogenaamde non-auditdiensten. Voorbeelden hiervan zijn bepaalde waarderingsopdrachten, due diligence onderzoek, een verklaring geven over de kwaliteit van niet-financiële informatie, een beoordeling van de interne controle en administratieve organisatie of adviesverstrekking inzake vennootschaps-, boekhoud- of fiscaal recht (IBR, 2019b). Wanneer de bedrijfsrevisor zowel audit- als non-auditdiensten aan een bedrijf aanbiedt, kunnen de investeerders, managers en auditcomités dit als een bedreiging voor de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor beschouwen (Kinney Jr et al., 2004). Dit blijkt onder andere uit de studies van Lavin (1976), Lowe et al. (1999) en Shockley (1981), die allemaal ondervinden dat in de ogen van derden, het aanbieden van non-auditdiensten als negatief ervaren wordt. Deze negatieve perceptie kan verklaard worden vanuit het gezamenlijk lezen van de studies van Simunic (1984) en Tepalagul en Lin (2015). Simunic

(1984) stelt dat er mogelijk belangenvermenging is bij de bedrijfsrevisor. Enerzijds staat hij in voor de controle van een vennootschap, terwijl hij anderzijds ook verantwoordelijk is voor het succes van de onderneming. Een voorbeeld hiervan is wanneer de bedrijfsrevisor advies geeft over de implementatie van een managementinformatiesysteem, terwijl hij achteraf moet oordelen of zijn eigen advies heeft geleid tot een betrouwbaar en accuraat systeem. Belangenvermenging van bedrijfsrevisoren kan leiden tot een verhoogde kans op het negeren, verbergen of het verkeerd voorstellen van zijn controlebevindingen. Tepalagul en Lin (2015) geven hier een mogelijke verklaring voor. Volgens hen is het economisch interessant voor bedrijfsrevisoren om non-auditdiensten aan te bieden aan hun controlecliënten, omdat non-auditdiensten als meer winstgevend worden beschouwd. Om die reden is het belangrijk dat bedrijfsrevisoren hun klanten bij zich kunnen houden, en daarom knijpen ze mogelijk een oogje dicht bij de geleverde auditrapportering. De bedrijfsrevisor zou bijvoorbeeld een oordeel zonder voorbehoud kunnen geven terwijl hij in een situatie waarin hij geen non-auditdiensten aanbiedt een oordeel met voorbehoud zou geven. Deze behandeling zorgt er volgens Simunic (1984) voor dat klanten voor dezelfde bedrijfsrevisor zullen blijven kiezen, omdat de bedrijfsrevisor meer toelaat dan hij zou mogen. Omdat de bedrijfsrevisor gedeeltelijk uit eigenbelang handelt, impliceert dit dat hij niet meer volledig onafhankelijk te werk gaat, en zo de voorwaarden van een kwaliteitsvolle audit schendt. De bedrijfsrevisor zal namelijk bepaalde inbreuken negeren of niet rapporteren. Om de perceptie van belangenvermenging te voorkomen, zullen de auditcliënten mogelijk minder snel geneigd zijn om non-auditdiensten aan te schaffen van hun bedrijfsrevisor (Firth, 1997). Ook Schneider et al. (2006), die verschillende onderzoeken naar de impact van non-auditdiensten op de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor met elkaar vergeleken, vinden dat de stakeholders bezorgd zijn dat de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor aangetast wordt wanneer hij nog extra non-auditdiensten verschaft.

Naar aanleiding van enkele grote boekhoudschandalen (Enron, Worldcom, ...) aan het begin van de 21^e eeuw, werd op 30 juli 2002 in de Verenigde Staten de *Sarbanes-Oxley Act* (de SOx-wetgeving) goedgekeurd. Met als doel de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor te vrijwaren en de kwaliteit van de geleverde audit hoog te houden, wordt het toegelaten aanbod van non-auditdiensten door art. 201 en art. 202 van titel II van die wetgeving erg ingeperkt (Sox-Online.com, 2019). In navolging van de SOx-wetgeving werden in het Belgisch recht de wet corporate governance van 2 augustus 2002 en het Koninklijk besluit van 4 april 2003 betreffende de prestaties die de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor in het gedrang brengen van kracht (Swolfs en Szafran, 2003). Deze regelgeving werd aangescherpt via de wet van 7 december 2016 tot organisatie van het beroep van en het publiek toezicht op de bedrijfsrevisoren (IBR, 2017). De Belgische wetgeving kwam er op aansturen van de Europese Commissie en de EU en is gelijkaardig aan titel II van de SOx-wetgeving. Met het oog de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor te waarborgen, preciseert de Belgische wetgeving via art. 3:63 van het WVV dat er zeven non-auditdiensten verboden zijn. Fiscaal advies is in het algemeen toegestaan, voor zover dit geen afbreuk doet aan de algemeen toepasselijke onafhankelijkheidsprincipes van het WVV (IBR, 2017). Met betrekking tot beursgenoteerde en vennootschappen die deel uitmaken van een groep die geconsolideerde jaarrekeningen opstelt en publiceert, vermeldt art. 3:63 van het WVV ook nog dat er kwantitatieve beperkingen zijn voor het aantal aangeboden non-auditdiensten.

Ondanks de negatieve perceptie ten opzichte van het aanbieden van zowel audit- als non-auditdiensten aan dezelfde cliënt en de bijhorende strenge regulering om de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor te vrijwaren, zijn er ook voordelen verbonden aan het gecumuleerde aanbod. Wanneer eenzelfde bedrijfsrevisor instaat voor zowel de audit- als non-auditdiensten van een bedrijf, dan kan er kennis over dat bedrijf gedeeld worden tussen die verschillende diensten. Hierdoor heeft de bedrijfsrevisor een breder zicht over het hele bedrijf. Dit fenomeen werd door Simunic (1984) beschreven als het knowledge spillover effect en treedt volgens Joe en Vandervelde (2007) op wanneer de audit- en non-auditdiensten worden uitgevoerd door een en dezelfde persoon. Uit onderzoek van Krishnan en Yu (2011) blijkt dat er een sterke negatieve relatie is tussen bedragen betaald voor audit- en non-auditdiensten. Dit suggereert dat er inderdaad een knowledge spillover effect plaatsvindt tussen beide diensten. Wanneer je de bedrijfsrevisor namelijk veel betaalt voor de ene dienst zal hij informatie over het bedrijf overdragen naar de andere dienst, waardoor hij voor de andere dienst minder werk moeten verrichten omdat hij het bedrijf al enigszins kent en daarom moeten bedrijven er dus ook minder voor betalen. Daarnaast zijn er minder zoekkosten verbonden om een betrouwbare consultant te vinden (Simunic, 1984) en ervaren de klanten een betere dienstverlening (Board, 1979). Deze effecten treden niet op wanneer de non-auditdiensten worden aangeboden door een externe consultant. In dat opzicht zou het aanbieden van deze non-auditdiensten door de bedrijfsrevisor dus voordeliger kunnen zijn voor het gecontroleerde bedrijf dan wanneer deze managementadviesdiensten door een externe worden aangeboden.

Over de effectieve impact van het aanbieden van non-auditdiensten op de kwaliteit van de geleverde audit lopen de bevindingen uiteen. In de eerste plaats zijn er onderzoekers die vinden dat het aanbieden van non-auditdiensten een negatief effect hebben op de geleverde audit. Zo blijkt uit de onderzoeken van Frankel et al. (2002), Srinidhi en Gul (2007) en Kinney Jr et al. (2004) dat er een negatief verband bestaat tussen de uitgaven besteed aan non-auditdiensten en de kwaliteit van de jaarrekening. Ten tweede zijn er onderzoekers die geen relatie vinden tussen het aanbieden van non-auditdiensten en de auditkwaliteit (Ashbaugh et al., 2003; Hyeesoo en Kallapur, 2003; Mitra, 2007). Volgens Francis (2006) is er ook nooit echt sluitend bewijs gevonden tussen het aanbieden van non-auditdiensten en auditfalingen en uit het onderzoek van Schneider et al. (2006) kan er ook niet geconcludeerd worden dat de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor wordt aangetast. Ten slotte vinden nog andere onderzoekers dat er een positief verband is tussen het aanbieden van non-auditdiensten en de geleverde auditkwaliteit. Zo worden de toekomstige cash flows beter voorspeld en verlagen de kapitaalkost en bid/ask spreiding (Nam en Ronen, 2012), zijn er minder vertragingen vooraleer het auditrapport geleverd wordt (Knechel en Sharma, 2012) en worden de toekomstige winsten beter voorspeld (Koh et al., 2013).

Ook over de effectieve impact van het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor als specifieke non-auditdienst is er onderzoek verricht. Uit het merendeel van de studies blijkt dat belastingadviesdiensten, omwille van het knowledge spillover effect, een positieve impact hebben op de geleverde auditkwaliteit (Tepalagul en Lin, 2015). Zo daalt bijvoorbeeld de kans dat de jaarrekening herwerkt moet worden (Kinney Jr et al., 2004; Seetharaman et al., 2011), bevat de jaarrekening significant minder (taks gerelateerde) fouten (Lennox, 2016), worden verschuldigde belastingen beter geschat (Gleason en Mills, 2011), wordt de going concern voorwaarde beter ingeschat (Robinson, 2008) of is er minder earnings management (Krishnan et al.,

2013). Wanneer auditkantoren naast controlediensten ook belastingadviesdiensten mogen aanbieden, vragen ze mogelijk een lagere prijs voor de geleverde audit (Cripe en McAllister, 2009) of is de winst per aandeel mogelijk hoger (Krishnan et al., 2013). Dit zijn bijkomende voordelen. Uit een klein aantal studies blijkt echter dat de negatieve perceptie ten opzichte van het aanbieden van belastingadviesdiensten als non-auditdienst gegrond is. Zo blijkt uit een casestudy dat bedrijfsrevisoren die belastingdiensten aanbieden een lager frauderisico toekennen aan hun cliënt (Favere Marchesi, 2006) en uit een rapport van Elder et al. (2009) blijkt dat bedrijven die gebruik maken van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor minder snel zwakheden in hun intern controlesysteem zullen rapporteren.

Bedrijven zullen in hun keuze voor het kantoor dat andere diensten dan auditdiensten verleent dus een afweging maken tussen het knowledge spillover effect en de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor. Enerzijds kunnen bedrijven ervoor opteren om bepaalde diensten te laten uitvoeren door hun bedrijfsrevisor, wat positieve knowledge spillover effecten met zich mee kan brengen. Bedrijven lopen dan wel het risico dat de bedrijfsrevisor niet als een volledig onafhankelijke kan beschouwd worden. Anderzijds kunnen ze ervoor opteren om bepaalde diensten uit te besteden aan een kantoor dat niet verantwoordelijk is voor de audit. Dan lopen de bedrijven het risico op een verlaagde auditkwaliteit aan een verhoogde kost. Het effect van het gebruik van non-auditdiensten op de auditkwaliteit en de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor is reeds uitvoerig besproken in de literatuur. Deze studie heeft echter als doel om een ander effect van het gebruik van non-auditdiensten te onderzoeken, namelijk belastingontwijking. Het uitbesteden van bepaalde non-auditdiensten aan de bedrijfsrevisor kan een impact hebben op de effectief te betalen belasting. Indien dit zich uit als een belastingvoordeel, dan zou dit een aanleiding kunnen zijn om extra diensten uit te besteden aan de bedrijfsrevisor (Hogan en Noga, 2015).

Over het effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking zijn er al enkele onderzoeken verricht. Verschillende onderzoekers tonen aan dat er een negatief verband bestaat tussen het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en de verschuldigde belastingvoet. Wanneer er namelijk meer wordt geïnvesteerd in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor (hetgeen kan gemeten worden via het honorarium voor deze diensten), worden er ook meer belastingen ontweken. Gleason en Mills (2011), Hogan en Noga (2015) en Krishnan en Visvanathan (2011) verklaren dit verband vanuit het hoger beschreven knowledge spillover effect. Wanneer de bedrijfsrevisor naast auditdiensten ook belastingadviesdiensten aan hetzelfde bedrijf kan aanbieden, heeft hij namelijk een breder zicht over hoe het hele bedrijf in elkaar zit waardoor hij mogelijk sneller fiscale opportuniteiten zal ontdekken. Bepaalde activa komen bijvoorbeeld in aanmerking voor een investeringsaftrek, een fiscale gunstmaatregel die er voor zorgt dat de belastbare basis (en dus de effectieve belastingvoet) daalt (De Broe, 2019). Wanneer de bedrijfsrevisor in functie van zijn controlewerkzaamheden een oordeel heeft moeten vellen over de waarde van de activa, weet hij al welke activa in de onderneming aanwezig zijn en of die in aanmerking zouden kunnen komen voor deze aftrek. Deze extra kennis over het bedrijf heeft een externe belastingconsultant in eerste instantie nog niet. McGuire et al. (2012) vullen hierbij aan dat bedrijven waarvan de audit gebeurt door een kantoor dat een expert is in belastingadviesdiensten, ook meer belastingen zullen ontwijken. Volgens Hogan en Noga (2015) zullen bedrijven die hun belastingadviesdiensten opnieuw uitbesteden aan hun bedrijfsrevisor, nadat

ze dat tijdelijk door iemand anders lieten doen, op lange termijn minder belastingen betalen. Ook dit kan verklaard worden door het knowledge spillover effect.

Op basis van deze voorgaande literatuur kunnen we dus stellen dat het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor een gunstige impact kan hebben op de effectief te betalen belasting. Deze onderzoeken focussen zich echter vooral op de Amerikaanse markt. In België kan het ook aangewezen zijn om dit te onderzoeken omdat het mogelijke belastingvoordeel voor Belgische bedrijven een motief kan zijn om meer of minder te investeren in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor. De eerste hypothese luidt daarom als volgt:

H1: er is een positief verband tussen belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en belastingontwijking

Over het effect van andere non-auditdiensten op belastingontwijking, belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor buiten beschouwing gelaten, is er nog geen onderzoek gedaan. In dat opzicht zou deze masterproef een eerste bijdrage kunnen zijn aan de bestaande literatuur. Ook hier zal het onderzoek zich beperken tot bedrijven die actief zijn op de Belgische markt. Om een hypothese op te stellen over het verwachte effect, kan een gelijkaardige redenering worden gevolgd als voor het effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking. Ondanks dat de bedrijfsrevisor niet rechtstreeks instaat voor het geven van belastingadviesdiensten, kan hij dankzij het knowledge spillover effect er indirect voor zorgen dat het aanbieden van non-auditdiensten een negatieve impact heeft op de te betalen belasting. De bedrijfsrevisor heeft namelijk een bredere kennis over het hele bedrijf, waardoor hij mogelijk dus ook sneller de fiscaal meest gunstige weg ziet. Wanneer de bedrijfsrevisor bijvoorbeeld advies geeft over de implementatie van een financieel informatiesysteem, dan is het management meer tevreden wanneer de bedrijfsrevisor een goed systeem voorstelt waarvan de fiscale impact op het bedrijf minder groot is dan wanneer de bedrijfsrevisor een goed systeem voorstelt met zeer nadelige fiscale consequenties. Deze additionele informatie over de fiscale impact kan de bedrijfsrevisor putten uit de kennis die hij door middel van zijn controleactiviteiten heeft opgedaan. Een externe consultant heeft deze kennis niet. Op basis hiervan kan de tweede hypothese als volgt geformuleerd worden:

H2: er is een positief verband tussen andere non-auditdiensten en belastingontwijking

3. Methodologie

3.1 Dataverzameling en -selectie

De data werden verzameld uit de databank Bel-first. Deze databank bevat financiële en economische informatie over de in België en Luxemburg gevestigde bedrijven. Omwille van een verschil in wetgeving tussen beide landen, beperkte dit onderzoek zich tot de data die beschikbaar zijn voor Belgische bedrijven. Volgens Hogan en Noga (2015) is het aangewezen om de effecten van het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op een periode van meer dan een jaar te onderzoeken. De voordelen van fiscale planning op de korte termijn kunnen namelijk onzeker en nog niet gerealiseerd zijn (Rego en Wilson, 2012). Wanneer het onderzoek zich dus zou beperken tot slechts één jaarlijkse belastingvoet per bedrijf, zou men foute conclusies kunnen trekken over het belastingontwijkingsgedrag van bedrijven op een langere termijn. Om het effect van non-auditdiensten op langere termijn te onderzoeken werd er gebruik gemaakt van de gegevens die beschikbaar zijn van vijf boekjaren, namelijk boekjaar 2013 tot en met 2017. Deze grensdatum van 2017 werd gekozen omdat op 1 januari 2018 een nieuwe wetgeving voor de vennootschapsbelasting in werking trad (De Broe, 2019). Onderzoek in het verleden heeft namelijk aangetoond dat wanneer de wetgeving wijzigt, bedrijven meer of minder investeren in belastingadvies uitgevoerd door de bedrijfsrevisor (Omer et al., 2006). Dit zou dan een invloed kunnen hebben op de mate van belastingontwijking, en daarom werd er voor dit onderzoek geen gebruik gemaakt van data voor boekjaren die afgesloten zijn na 31 december 2017. In de dataset werden enkel bedrijven opgenomen die gecontroleerd worden door ten minste één bedrijfsrevisor. Zoals in Hogan en Noga (2015) werd in dit onderzoek ook enkel gebruik gemaakt van bedrijven die tijdens alle bestudeerde boekjaren een gekende belastbare winst voor belastingen hebben die groter is dan nul. Alle bedrijven met NACE-code 64 (financiële dienstverlening, exclusief verzekeringen en pensioenfondsen), NACE-code 65 (verzekeringen, herverzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen) en NACE-code 66 (ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen) werden verwijderd. Deze bedrijven moeten namelijk hun jaarrekeningen opmaken volgens het schema B, wat vergelijken moeilijk maakt, en de vennootschapsbelasting voor deze bedrijven wordt anders georganiseerd (Voeten, 2017). Ten slotte werden alle bedrijven met onvolledige data voor de controlevariabelen verwijderd (Hogan en Noga, 2015). Op basis daarvan werd een output van 6067 private en 28 beursgenoteerde ondernemingen bekomen.

3.2 Variabelen

Als **afhankelijke variabele** voor belastingontwijking zal de effectieve belastingvoet (ETR, Effective Tax Rate) gebruikt worden. De ETR wordt berekend door de belastingen op het resultaat van het boekjaar te delen door de winst voor belastingen van het boekjaar. Een stijging in de ETR impliceert dat er minder belastingen werden ontweken, en een daling van de ETR duidt op meer belastingontwijking. Als **onafhankelijke variabelen** zullen de uitgaven voor belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor (Bezoldiging voor belastingadviesopdrachten binnen de ondern./verenig door de commissaris(sen)) en de uitgaven voor andere adviesdiensten door de bedrijfsrevisor (Bezoldiging voor andere opdrachten buiten de revisorale opdrachten binnen de ondern./verenig door de commissaris(sen)) gebruikt worden. Er wordt gebruik gemaakt van de uitgaven die besteed zijn aan deze diensten omdat deze een indicatie

geven van hoeveel er van deze diensten bij de bedrijfsrevisor zijn aangekocht. Uit de hypothesen kan er verwacht worden dat, omwille van het knowledge spillover effect, deze twee onafhankelijke variabelen een negatieve invloed zullen hebben op de ETR. In de modellen zal er gebruik gemaakt worden van de afkorting APTS (Auditor Provided Tax Services) voor de belastingadviesdiensten en van de afkorting APS (Auditor Provided Services) voor de andere non-auditdiensten.

Als **controlevariabelen** zullen de variabelen big4, grootte, groei, ROA, kapitaalintensiteit, voorraadintensiteit, schuldgraad, current ratio, fisc.verliezen en beursgenoteerd in de modellen worden opgenomen. Enkel bedrijfsspecifieke variabelen worden in het model opgenomen omdat deze kunnen afgeleid worden uit informatie die beschikbaar is in de databank Bel-first. Big4 is een binaire variabele die de waarde een heeft wanneer het bedrijf werd gecontroleerd door een bedrijfsrevisor van een big4 kantoor, en de waarde nul wanneer dit niet het geval was. Er wordt verwacht dat deze variabele een negatieve invloed heeft op de ETR omdat er in bedrijven die gecontroleerd worden door een big4 auditkantoor sterke knowledge spillover effecten spelen tussen de auditdiensten en de belastingdiensten, en de belastingdiensten in een big4 kantoor meestal ook van betere kwaliteit zijn dan die van een non-big4 auditkantoor (Janssen et al., 2006). Bedrijfsgrootte wordt benaderd door het natuurlijk logaritme te nemen van de omzet (Ashbaugh et al., 2003), en kan zowel een positief als een negatief effect op de ETR hebben. Grotere bedrijven worden namelijk strenger gecontroleerd waardoor er minder belastingen ontweken kunnen worden, maar kunnen daarentegen de ETR verlagen door te lobbyen of door middel van schaalvoordelen. Groei wordt berekend als de procentuele toename van de waarde van de totale activa (Phillips, 2003), en kan zowel een positief als een negatief effect op de ETR hebben. Groeiende bedrijven zullen namelijk mettertijd onderworpen worden aan meerdere belastingen, maar zullen stelstelmatig ook meer middelen hebben om deze belastingen te ontwijken. ROA is een ratio voor de winstgevendheid van een bedrijf en er wordt verwacht dat deze variabele een negatieve invloed heeft op de ETR omdat meer winstgevendende bedrijven ten opzichte van minder winstgevendende bedrijven minder kosten hebben om de ETR te verlagen (Dunbar et al., 2010). De kapitaalintensiteit wordt gedefinieerd als het totaal der materiële vaste activa, gedeeld door de totale activa (Hogan en Noga, 2015). Er wordt verwacht dat deze variabele de ETR negatief beïnvloedt omdat er een belastingvoordeel kan gehaald worden uit de (versnelde) afschrijvingen van de activa. De voorraadintensiteit worden berekend door de voorraden te delen door de totale activa (Gupta en Newberry, 1997). Er wordt verwacht dat deze variabele de ETR positief beïnvloedt omdat er voor voorraden geen belastingschild is voor afschrijvingen. De schuldgraad wordt berekend door de schulden op meer dan één jaar te delen door het totaal van de activa (Mills et al., 1998). Er wordt verwacht dat deze variabele de ETR negatief beïnvloedt omdat de intrestkosten van schulden aftrekbaar zijn van het belastbaar inkomen. Er wordt verwacht dat de variabele current ratio een positief effect heeft op de ETR, omdat bedrijven met voldoende cashmiddelen geen problemen hebben met het betalen van hun belastingverplichtingen op de korte termijn en daarom minder investeren in fiscale planning. Fisc.verliezen is een binaire variabele die de waarde een heeft wanneer het bedrijf gecumuleerde fiscale verliezen van vorige fiscale boekjaren (Gecumuleerde fiscale verliezen aftrekbaar van latere belastbare winsten (bronnen van belastinglatenties)) kan opnemen in de berekening van de belasting van het huidige fiscale boekjaar en de waarde nul indien dat niet het geval is (Hogan en Noga, 2015). Er wordt verwacht dat deze variabele de ETR negatief beïnvloedt omdat overgedragen fiscale verliezen de belastbare

grondslag verlagen. Beursgenoteerd is een binaire variabele die de waarde een heeft wanneer het bedrijf beursgenoteerd is, en de waarde nul indien het een privaat bedrijf is. Deze variabele werd toegevoegd om een onderscheid te maken tussen beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde bedrijven in de dataset en er kan verwacht worden dat deze variabele een positieve invloed heeft op de ETR omdat beursgenoteerde bedrijven sterk gereguleerd zijn en daarom minder belastingen kunnen ontwijken. Alle continue variabelen werden, naar analogie met Hogan en Noga (2015), *gewinsorized* op het eerste en negenennegentigste percentiel, om de invloed van mogelijke uitschieters te beperken.

3.3 Modellen

In eerste instantie werden er in SPSS vijf lineaire regressies gedaan op de data van de boekjaren 2013 tot en met 2017 (**één lineaire regressie per boekjaar**). Door de NACE-codes als dummyvariabele in te voegen werd er getracht te controleren voor mogelijke industrie-effecten. Om de hypothesen te toetsen werd er gebruik gemaakt van de volgende modellen:

$$H_1: ETR = \beta_1 \times APTS + \beta_2 \times big4 + \beta_3 \times grootte + \beta_4 \times groei + \beta_5 \times ROA + \beta_6 \times kapitaalintensiteit + \beta_7 \times voorraadintensiteit + \beta_8 \times schuldgraad + \beta_9 \times current\ ratio + \beta_{10} \times fisc.verliezen + \beta_{11} \times beursgenoteerd + \beta_{12 \rightarrow 93} \times NACE\text{-code} + \varepsilon$$

$$H_2: ETR = \beta_1 \times APS + \beta_2 \times big4 + \beta_3 \times grootte + \beta_4 \times groei + \beta_5 \times ROA + \beta_6 \times kapitaalintensiteit + \beta_7 \times voorraadintensiteit + \beta_8 \times schuldgraad + \beta_9 \times current\ ratio + \beta_{10} \times fisc.verliezen + \beta_{11} \times beursgenoteerd + \beta_{12 \rightarrow 93} \times NACE\text{-code} + \varepsilon$$

Naar analogie met Hogan en Noga (2015) en als extra controle om de resultaten te staven, werd er een lineaire regressie met de gemiddelde waarden van de variabelen over de vijf boekjaren heen en een lineaire regressie met een globale effectieve belastingvoet uitgevoerd, ook voor beide hypothesen.

Voor het **lineaire regressiemodel met gemiddeldes** werden de gemiddelde waarden van de vijf boekjaren voor alle variabelen gebruikt, bijvoorbeeld $ETR = \frac{\text{som } ETR \text{ boekjaar } 2013,2014,2015,2016,2017}{5}$

Voor het **lineaire regressiemodel met één globale belastingvoet** werd de ETR berekend door de som van de belastingen op het resultaat van de vijf boekjaren te delen door de som van de winst voor belastingen van de vijf boekjaren. Voor de APTS en APS in dat model werden de gemiddelde waarden over de vijf onderzochte boekjaren gebruikt en de onafhankelijke controlevariabelen werden berekend door het gemiddelde te nemen van de data van boekjaar 2013 en 2017, om rekening te houden met de verandering van die variabelen over de vijf boekjaren heen. Dit kan als volgt in formules geschreven worden:

- $ETR = \frac{\text{som belastingen op resultaat boekjaar } 2013,2014,2015,2016,2017}{\text{som winst voor belasting boekjaar } 2013,2014,2015,2016,2017}$
- $APTS = \frac{\text{som } APTS \text{ boekjaar } 2013,2014,2015,2016,2017}{5}$
- $APS = \frac{\text{som } APS \text{ boekjaar } 2013,2014,2015,2016,2017}{5}$
- Controlevariabelen: bijvoorbeeld $\text{grootte} = \frac{\text{grootte boekjaar } 2013 + \text{grootte } 2017}{2}$

Wanneer enkel de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of de andere non-auditdiensten in de modellen worden opgenomen, zijn de resultaten mogelijk vertekend omdat één van de twee variabelen wordt weggelaten. Daarom werden bovenstaande regressies ook nog uitgevoerd in een model waarin zowel de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor als de andere non-auditdiensten samen werden opgenomen. Beide hypothesen werden dan via hetzelfde model getest:

$$H_{1,2}: ETR = \beta_1 \times APTS + \beta_2 \times APS + \beta_3 \times big4 + \beta_4 \times grootte + \beta_5 \times groei + \beta_6 \times ROA + \beta_7 \times kapitaalintensiteit + \beta_8 \times voorraadintensiteit + \beta_9 \times schuldgraad + \beta_{10} \times current\ ratio + \beta_{11} \times fisc.verliezen + \beta_{12} \times beursgenoteerd + \beta_{13 \rightarrow 94} \times NACE\text{-code} + \varepsilon$$

4. Resultaten

4.1 Beschrijvende statistieken, univariate analyses en multicollineariteit

	Bezoldiging = 0	Bezoldiging > 0
APTS	97,05	2,95
APS	91,80	8,20

Tabel 1: frequentietabel gebruik APTS en APS voor boekjaar 2017 (in %)

Uit tabel 1 blijkt dat 2,95% van de bedrijven uit de dataset in 2017 hadden geïnvesteerd in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor, en 8,20% van de bedrijven uit de dataset in andere non-auditdiensten. Voor de andere vier boekjaren liggen deze cijfers rond dezelfde waarden. Hieruit blijkt dat een investering in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of andere non-auditdiensten eerder uitzonderlijk zal zijn. Er kan ook afgeleid worden dat bedrijven in het algemeen sneller zullen investeren in een bepaald bedrag aan andere non-auditdiensten dan in een bepaald bedrag aan belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor.

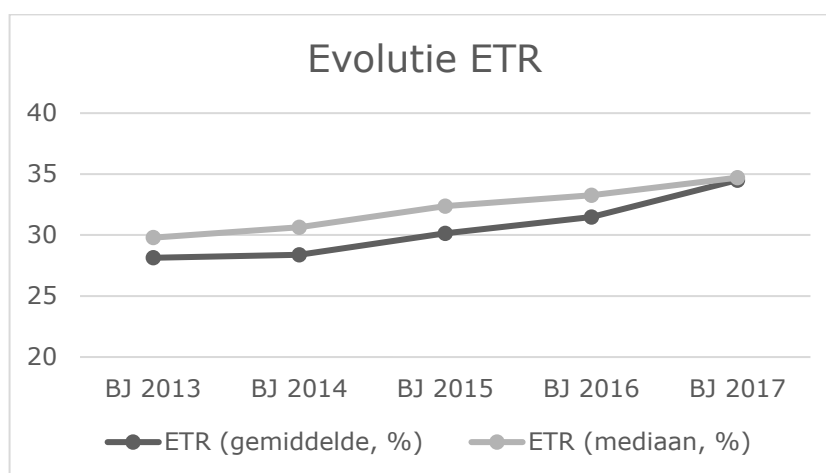
	Min	Max	Gem	Stdev	Q1	Mediaan	Q3
ETR (%)	-0,32	135,69	34,51	21,05	27,07	34,71	39,37
APTS (x1000)	0	5,16	0,0836	0,58	0	0	0
APS (x1000)	0	16	0,44	2,11	0	0	0
Big4	0	1	0,42	0,493	0	0	1
Grootte (ln(omzet))	-1,53	13,55	9,43	2,10	8,73	9,67	10,55
ROA (%)	-0,39	53,56	9,59	9,91	2,84	6,61	12,91
Groei (%)	-52,3	110,86	6,28	22,14	-3,59	3,82	13,56
Kapitaalint. (%)	0	92,77	16,63	21,62	1,43	7,46	23,75
Voorraadint. (%)	0	74,90	13,70	18,13	0	4,65	22,45
Schuldgr. (%)	0	73,74	9,65	15,52	0	2,14	12,83
Current ratio (%)	0,10	25,02	2,59	3,43	1,14	1,56	2,50
Fisc.verliezen	0	1	0,04	0,184	0	0	0
Beursgenot.	0	1	0	0,068	0	0	0

Tabel 2: Beschrijvende analyses variabelen voor boekjaar 2017

In tabel 2 zien we dat de mediaan en het gemiddelde van de effectieve belastingvoet voor boekjaar 2017 rond de 34,6 procent liggen. Dit zou kunnen impliceren dat er weinig effect is van fiscale planning (en dus mogelijk ook een klein significant effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en andere non-auditdiensten op belastingontwijking), aangezien het basistarief voor de vennootschapsbelasting (inclusief crisisbijdrage van 3 procent) tot en met boekjaar 2017 33,99 procent bedroeg (De Broe, 2019). Zoals te zien is in grafiek 1 is er echter een positieve trend te merken in de belastingvoet over de vijf boekjaren heen. Zo lagen de mediaan en het gemiddelde van de ETR in 2013 rond de 29 procent, dus mogelijk was er in de boekjaren voor

2017 wel een groter effect van fiscale planning. Daarnaast liggen in het model met één globale effectieve belastingvoet het gemiddelde en de mediaan van de ETR rond de 30 procent. Dit kan er op wijzen dat bij een globale belastingvoet over meerdere boekjaren een groter effect van fiscale planning kan bemerkt worden dan de boekjaren afzonderlijk te bekijken. Wat betreft de uitgaven voor belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en andere non-auditdiensten liggen de gemiddelde waarden aan de lage kant (0,08 en 0,44 resp.) ten opzichte van de maximale waarden (5,16 en 16 resp.). Het feit dat slechts een kleine fractie van de bedrijven uit de dataset in deze diensten investeert, is hier een verklaring voor. De gemiddelden voor deze uitgaven liggen voor de overige vier boekjaren rond dezelfde waarden.

Grafiek 1: evolutie ETR boekjaar 2013 → 2017

	APTS = 0	APTS > 0	t-toets verschil gemiddelden: p-waarde	APS = 0	APS > 0	t-toets verschil gemiddelden: p-waarde
gemETR (%)	34,54	33,42	0,496	34,75	31,76	0,004

Tabel 3: t-toets voor gemiddelde ETR voor boekjaar 2017

Om een vergelijking te maken tussen de gemiddelde ETR voor bedrijven die al dan niet gebruik maken van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of andere non-auditdiensten, werden de bedrijven ingedeeld in twee groepen. In de eerste plaats werden de bedrijven uit de dataset ingedeeld in een groep die niet investeert in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en in een groep die wel investeert in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor. Vervolgens werd hetzelfde gedaan voor bedrijven die investeren in andere non-auditdiensten en bedrijven die niet investeren in andere non-auditdiensten. Uit tabel 3 kan opgemerkt worden dat bij zowel een investering in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor als bij een investering in andere non-auditdiensten de gemiddelde belastingvoet lager uitvalt dan wanneer er niet in deze diensten wordt geïnvesteerd. Dit verschil hadden we in onze hypothesen ook verwacht. Bij de andere non-auditdiensten is dit verschil significant op het 1% significantieniveau (p-waarde kleiner dan 0,01) over de vijf onderzochte boekjaren heen. Voor de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor is het verschil echter niet significant. Dit

geeft een eerste indicatie dat de eerste hypothese niet bevestigd zou kunnen worden en dat de tweede hypothese wel bevestigd zou kunnen worden.

Om te kijken of er multicollineariteit optreedt, werden de correlatiecoëfficiënten tussen de variabelen geanalyseerd (zie tabel 4 voor de correlatietabel met de variabelen voor boekjaar 2017). Aangezien er nergens een significante sterke samenhang (pearson correlatie groter dan 0,7) is vastgesteld tussen twee variabelen, kan er in dit model van uit gegaan worden dat er nergens multicollineariteit optreedt. Uit de correlatietabel blijkt verder dat de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en de andere non-auditdiensten negatief gecorreleerd zijn met de ETR. Dit zou er op kunnen wijzen dat beide diensten, zoals uit de hypotheses kon worden verwacht, een negatieve invloed hebben op de effectieve belastingvoet. Voor de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor is deze correlatie echter niet significant. Deze bevindingen komen overeen met de gevonden bevindingen voor de t-toets voor de gemiddelde ETR.

	ETR	APTS	APS	Big4	Grootte	ROA	Groei	Kap.int ensiteit	VR.inte nsiteit	Schuld- graad	Current ratio	Fisc.ver liezen	Beurs- genot.
ETR	1												
APTS	-0,005	1											
APS	-0,053*	0,052**	1										
Big4	0,030*	0,003	0,005	1									
Grootte	0,014	0,040**	0,098**	0,023	1								
ROA	-0,122**	-0,002	-0,027*	0,080**	-0,017	1							
Groei	-0,033**	-0,003	0,013	0,003	0,059**	0,026*	1						
Kap.int ensiteit	-0,033*	0,015	-0,012	-0,055*	-0,006	-0,132**	-0,038**	1					
VR.inte nsiteit	0,010	-0,007	0,005	-0,201**	0,253**	-0,088**	-0,008	-0,136**	1				
Schuld- graad	-0,062*	0,022	0,052*	-0,081**	0,012	-0,199**	0,012	0,459**	-0,082**	1			
Current ratio	-0,084**	-0,024	-0,019	0,032	-0,194**	-0,034**	-0,067**	-0,109	-0,073**	-0,049**	1		
Fisc.ver liezen	-0,205**	0,014	0,055**	0,058**	0,003	-0,059**	0,010	-0,019	-0,035**	0,031*	0,013	1	
Beurs- genot.	-0,027*	-0,010	0,212**	0,061**	0,001	-0,024	0,007	-0,019**	-0,039**	0,045**	-0,020	0,013	1

Tabel 4: correlaties tussen de variabelen voor boekjaar 2017

Nota: *, ** en *** geven de significanties op respectievelijk het 10, 5 en 1% tweezijdig significantieniveau weer.

4.2 Resultaten van de hypothesetesten en discussie

A. Lineaire regressies

Variabele	Verwacht teken	ETR ₂₀₁₇	ETR ₂₀₁₃₋₂₀₁₇	gemETR
Constante		51,764***	51,442***	57,416***
APTS	-	-0,026	-0,004	0,172
Big4	-	1,866***	2,289***	1,908***
Grootte	?	-0,126	-0,070	-0,100
ROA	-	-0,365***	0	-0,102***
Groei	?	-0,033***	0,015	0,029*
Kapitaalintensiteit	-	-0,002	-0,016	-0,038***
Voorraadintensiteit	+	-0,020	0,003	-0,019
Schuldgraad	-	-0,066***	-0,044***	-0,020
Current ratio	+	-0,498***	-0,655	-0,900***
Fisc.verliezen	-	-24,226***	-21,755***	-27,301***
Beursgenoteerd	+	-0,498*	-7,011***	-7,241***
NACE-codes	
Bijgestelde R ²		0,106	0,195	0,221
F-waarde (p-waarde)		8,870 (0,000)	17,055 (0,000)	19,838 (0,000)
Aantal observaties		6095	6095	6095

Tabel 5: regressieresultaten voor H_1

Nota: *, ** en *** geven de significanties op respectievelijk het 10, 5 en 1% tweezijdig significantieniveau weer. De industrie-variabelen NACE-codes werden wel in het model opgenomen, maar werden om plaats te besparen uit de tabel weggelaten.

In tabel 5 zijn de regressieresultaten voor het testen van hypothese 1 opgenomen. Vooral een uitspraak te doen over de mogelijke significanties van de variabelen wordt er gekeken of de getoetste modellen significant zijn. Uit de F-test van de regressieanalyse voor boekjaar 2017 kan er afgeleid worden dat het model significant is op het 1%-significantieniveau, omdat de F-waarde (8,870) groter is dan de kritieke F-waarde voor F op dat significantieniveau (1,70). Ook de regressiemodellen voor de andere vier boekjaren, de analyse met één globale ETR en de analyse met de gemiddelde ETR zijn allemaal significant op het 1% significantieniveau. De bijgestelde R² varieert over de vijf bestudeerde boekjaren van 0,106 (boekjaar 2017) tot 0,180 (boekjaar 2014). Voor de modellen met één globale ETR en de gemiddelde ETR liggen de bijgestelde R²-waarden nog iets hoger (0,195 en 0,221 resp.). Voor boekjaar 2017 wil de R² zeggen dat ongeveer 10 procent van de steekproefvariantie verklaard wordt door dit regressiemodel.

De resultaten vertonen een niet-significant effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op de ETR. Op basis daarvan kunnen we H_1 niet bevestigen, er kan met andere woorden geen conclusie getrokken worden over het effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking. Deze bevindingen bevestigen ook de resultaten van de univariate analyses. Dit is een opvallend resultaat. Zo zou je kunnen verwachten dat een investering in belastingadviesdiensten, hetzij door een externe belastingconsulent, hetzij door de bedrijfsrevisor, altijd zal resulteren in een verlaging van de ETR omdat belastingoptimalisatie een

van de voornaamste doelen is van belastingadvies. We hadden hier dan ook een sterk significant negatief effect verwacht. Een mogelijke verklaring voor het geobserveerde effect zou kunnen zijn dat de bedrijfsrevisor de jaarrekening zo correct mogelijk wil voorstellen aangezien deze aan de basis ligt voor de belastingaangifte en de belastingadministratie deze dus grond zal bestuderen. Hierdoor ontstaat er een angst voor geschillen met de belastingadministratie, omdat sommige vormen van belastingontwijking zouden gekwalificeerd kunnen worden als fiscaal misbruik. Dit leidt tot reputatieverlies, waardoor de bedrijfsrevisor mogelijk minder snel zal adviseren om tot risicovolle fiscale planning over te gaan (Voeten, 2017). Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de bezoldigingen voor belastingadviesopdrachten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor apart vermeld worden in de jaarrekening, hetgeen onmiddellijk gelinkt kan worden aan een verlaging in de ETR. Wanneer een financiële analist er namelijk achter komt dat de bedrijfsrevisor er voor heeft gezorgd dat de ETR is gedaald, dan zou hij er van uit kunnen gaan dat bedrijfsrevisor omwille van belangenvermenging adviseert om over te gaan tot risicovollere fiscale planning. Op die manier kan de bedrijfsrevisor zijn klant tevreden stellen omdat er dankzij hem meer belastingen konden ontweken worden, waardoor ze in het vervolg opnieuw een beroep zullen doen op hem voor het aanbieden van deze diensten. Omdat de bedrijfsrevisor gedeeltelijk uit eigenbelang handelt loopt hij het risico dat hij niet als onafhankelijke beschouwd kan worden, hetgeen nefast is voor zijn reputatie. Daarom is hij mogelijk heel voorzichtig bij het aanbieden van belastingadviesdiensten en laat hij minder belastingontwijking toe. Heel wat bedrijven krijgen ook belastingadvies van anderen (bijvoorbeeld van externe accountants), maar deze informatie dienen bedrijven niet afzonderlijk te vermelden in de toelichting bij de jaarrekening. Omdat deze data niet beschikbaar zijn werden ze ook niet opgenomen in de regressiemodellen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft belastingadvies van anderen wel een significante impact op de mate van belastingontwijking, dus het weglaten van deze variabele geeft mogelijk een vertekening van de gevonden effecten van de variabelen die wel werden opgenomen in de regressiemodellen. Ten slotte hebben belastingadviesdiensten niet altijd belastingontwijking als doel, maar zouden bedrijven aan hun bedrijfsrevisoren ook advies kunnen vragen over compliance. DAC6 legt bijvoorbeeld verplichte informatie-uitwisseling op voor bepaalde belastingstructuren en -transacties met een grensoverschrijdend karakter waarbij een EU-lidstaat is betrokken (Deré, 2018). Een bedrijfsrevisor kan hierover advies verlenen en kosten aanrekenen die bedrijven opnemen als belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor.

De resultaten in verband met het aanbieden van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor komen niet overeen met het onderzoek van Hogan en Noga (2015). Deze Amerikaanse onderzoekers vonden een sterk negatief significant effect van deze belastingadviesdiensten op belastingontwijking. Mogelijk zijn er culturele verschillen in de visie ten opzichte van belastingadviesopdrachten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor. Voeten (2017), die onderzoek deed naar de invloed van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor in een Belgische context, vond ook een significant, maar positief, effect. Deze resultaten kunnen wij echter niet bevestigen omdat wij geen significant effect vonden.

De controlevariabelen hebben, op de variabele big4 na, allemaal een negatief effect op de ETR. Voor de controlevariabelen big4, current ratio en fiscale verliezen is er voor al de vijf onderzochte boekjaren een sterk significante bèta-waarde (significant op het 1% significantieniveau). Voor boekjaar 2017 kunnen we deze variabelen als volgt interpreteren: indien een bedrijf gecontroleerd

wordt door een big4 kantoor, neemt de ETR toe met ongeveer 2 procent; wanneer de current ratio toeneemt met 1 procent dan daalt de ETR met ongeveer een halve procent en wanneer een bedrijf een fiscaal verlies van een vorig boekjaar kan overdragen dan daalt de ETR met maar liefst 24 procent. De richting van het effect is voor de variabelen big4 en current ratio wel tegengesteld aan de richting die verwacht kon worden. Bedrijven die gecontroleerd worden door een big4 auditkantoor ontwijken mogelijk minder belastingen omdat die bedrijfsrevisoren na de boekhoudschandalen aan het begin van de 21^e eeuw er strenger op toe zullen zien dat de door hun gecontroleerde bedrijven geen gebruik maken van fiscaal misbruik of belastingontduiking. Bedrijven met een lage current ratio proberen mogelijk hun liquide middelen op andere manieren te verhogen dan door meer belastingen te ontwijken. Daarnaast hebben de controlevariabelen ROA, groei en schuldgraad voor boekjaar 2017 een significant negatief effect op de ETR. Een toename in deze ratio's zal dus leiden tot meer belastingontwijking. De controlevariabele beursgenoteerd heeft voor boekjaar 2017 ook een significant negatief effect op de ETR. Hier hadden we echter een positief effect verwacht, dus mogelijk investeren beursgenoteerde bedrijven tijdens boekjaar 2017 nog genoeg in fiscale optimalisatie opdat ze belastingen zouden kunnen ontwijken. De controlevariabelen grootte, kapitaalintensiteit en voorraadintensiteit hebben voor boekjaar 2017 een niet-significant effect op de ETR. De controlevariabelen NACE-codes werden wel opgenomen in de modellen, maar deze worden niet verder geanalyseerd omdat het interpreteren van al de industrie-effecten te uitgebreid zou zijn voor dit onderzoek.

Variabele	Verwacht teken	ETR ₂₀₁₇	ETR ₂₀₁₃₋₂₀₁₇	gemETR
Constante		51,764***	51,157***	57,198***
APS	-	-0,385***	-0,424***	-0,344**
Big4	-	1,840***	2,274***	1,900***
Grootte	?	-0,085	-0,028	-0,066
ROA	-	-0,366***	-0,001	-0,105***
Groei	?	-0,033***	0,016	0,029*
Kapitaalintensiteit	-	-0,003	-0,016	-0,038***
Voorraadintensiteit	+	-0,019	0,003	-0,020
Schuldgraad	-	-0,063***	-0,041***	-0,018
Current ratio	+	-0,497***	-0,633***	-0,899***
Fisc.verliezen	-	-24,051***	-21,644***	-27,203***
Beursgenoteerd	+	-4,595	-4,877***	-5,540**
NACE-codes	
Bijgestelde R ²		0,108	0,197	0,222
F-waarde (p-waarde)		8,986 (0,000)	17,222 (0,000)	19,920 (0,000)
Aantal observaties		6095	6095	6095

Tabel 6: regressieresultaten voor H_2

Nota: *, ** en *** geven de significanties op respectievelijk het 10, 5 en 1% tweezijdig significantieniveau weer. De industrie-variabelen NACE-codes werden wel in het model opgenomen, maar werden om plaats te besparen uit de tabel weggelaten.

In tabel 6 zijn de regressieresultaten voor het testen van hypothese 2 opgenomen. Vooraleer een uitspraak te doen over de mogelijke significanties van de variabelen wordt er gekeken of de getoetste modellen significant zijn. Net zoals in de modellen waarin belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor als variabele werd gebruikt, blijkt uit de analyses waarin andere non-auditdiensten als variabele werd gebruikt dat al de regressies significant zijn op het 1% significantieniveau. De bijgestelde R²-waarden wijken in dit model lichtjes af van de bijgestelde R²-waarden in het model waarin belastingadviesdiensten als variabele werd gebruikt in plaats van andere non-auditdiensten. In enkele regressies is er een kleine toename van de R², hetgeen een indicatie zou kunnen zijn dat andere non-auditdiensten een iets grotere invloed hebben op belastingontwijking dan belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor.

De resultaten vertonen een significant positief effect van andere non-auditdiensten op belastingontwijking. Op basis daarvan kunnen we H₂ bevestigen, het aanbieden van andere non-auditdiensten kan dus zorgen voor meer belastingontwijking. Deze bevindingen konden inderdaad verwacht worden en bevestigen ook de resultaten van de univariate analyses. De verklaring hiervoor is te vinden in het knowledge spillover effect. In het kader van zijn controleactiviteiten heeft de bedrijfsrevisor een overzicht hoe het bedrijf in elkaar zit, waardoor hij impliciet ook mogelijkheden ziet tot fiscale optimalisatie wanneer hij andere adviesdiensten verleent. Voor boekjaar 2017 bedraagt de bèta-waarde voor andere non-auditdiensten -0,385. Dit negatief verband komt terug in alle onderzochte boekjaren. Het effect van andere non-auditdiensten op ETR is tijdens boekjaar 2017 ook significant op het 1% significantieniveau. Dit wil zeggen dat, voor boekjaar 2017, een extra investering van 1000 euro in andere non-auditdiensten resulteert in een verlaging van -0,385 procentpunten van de ETR. De bèta-waarden van de controlevariabelen in dit model en hun bijhorende significanties komen overeen met die in het model waarin belastingadvies uitgevoerd door de bedrijfsrevisor werd gebruikt in plaats van andere non-auditdiensten. Een bespreking daarvan is terug te vinden onder de bespreking van de eerste hypothese.

Variabele	Verwacht teken	ETR ₂₀₁₇	ETR ₂₀₁₃₋₂₀₁₇	gemETR
Constante		42,024***	51,170***	57,217***
APTS	-	0,042	0,135	0,272
APS	-	-0,386***	-0,401***	-0,344**
Big4	-	1,840***	2,273***	1,894***
Grootte	?	-0,085	-0,032	-0,068
ROA	-	-0,366***	0,000	-0,103***
Groei	?	-0,033***	0,015	0,029*
Kapitaalintensiteit	-	-0,003	-0,017	-0,038***
Voorraadintensiteit	+	-0,019	0,003	-0,019
Schuldgraad	-	-0,063***	-0,042***	-0,018
Current ratio	+	-0,497***	-0,665***	-0,899***
Fisc.verliezen	-	-24,053***	-21,643***	-27,210***
Beursgenoteerd	+	-4,588	-5,057**	-5,520*
NACE-codes	
Bijgestelde R ²		0,107	0,197	0,222

F-waarde (p-waarde)		8,888***	17,036***	19,710***
Aantal observaties		6095	6095	6095

Tabel 7: regressieresultaten voor $H_{1,2}$

Nota: *, ** en *** geven de significanties op respectievelijk het 10, 5 en 1% tweezijdig significantieniveau weer. De industrie-variabelen NACE-codes werden wel in het model opgenomen, maar werden om plaats te besparen uit de tabel weggelaten.

In tabel 7 zijn de regressieresultaten voor het testen van beide hypothesen in een model opgenomen. Vooral een uitspraak te doen over de mogelijke significanties van de variabelen wordt er gekeken of de getoetste modellen significant zijn. Net zoals in de modellen waarin enkel belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of andere non-auditdiensten werden opgenomen, blijkt uit de analyses waarin beide variabelen worden gebruikt al de regressies significant zijn op het 1% significantieniveau. De bijgestelde R^2 -waarden wijken lichtjes af van de bijgestelde R^2 -waarden waarin beide variabelen werden gebruikt.

De resultaten vertonen een niet-significant effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en een significant positief effect van andere non-auditdiensten op belastingontwijking. Op basis daarvan kunnen we H_1 niet bevestigen, er kan dus geen conclusie getrokken worden over het effect van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking. H_2 kan wel bevestigd worden, het aanbieden van andere non-auditdiensten kan dus zorgen voor meer belastingontwijking. Deze resultaten komen overeen met de resultaten van de regressiemodellen waarin belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en andere non-auditdiensten apart werden gebruikt. Ook de bèta-waarden en significanties van de controlevariabelen komen overeen met die modellen.

B. Extra analyses

Omdat er in dit onderzoek gebruik werd gemaakt van panel data, werd er ook een **fixed effect regressie** gedaan waarbij de bedrijven en de boekjaren als dummyvariabelen werden gebruikt. Deze techniek is namelijk geschikt om panel data te analyseren. Deze regressie werd enkel uitgevoerd op de bedrijven die in 2017 ofwel in belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor, ofwel in non-auditdiensten, ofwel in beiden hadden geïnvesteerd. Er werd gebruik gemaakt uit een kleine selectie van de volledige dataset omdat het in SPSS beperkt mogelijk is om een fixed effects regressie te doen met grote hoeveelheden data. Op basis daarvan werd er voor dit model gebruik gemaakt van een dataset van 613 private en 14 beursgenoteerde ondernemingen. Om de hypothesen te toetsen werd er gebruikt gemaakt van de volgende modellen:

$$H_1: ETR = \beta_0 \times APTS + \beta_1 \times big4 + \beta_2 \times grootte + \beta_3 \times groei + \beta_4 \times ROA + \beta_5 \times kapitaalintensiteit + \beta_6 \times voorraadintensiteit + \beta_7 \times schuldgraad + \beta_8 \times current\ ratio + \beta_9 \times fisc.verliezen + \beta_{10} \times beursgenoteerd + \beta_{11 \rightarrow 15} \times boekjaar + \beta_{16 \rightarrow 642} \times bedrijf + \varepsilon$$

$$H_2: ETR = \beta_0 \times APS + \beta_1 \times big4 + \beta_2 \times grootte + \beta_3 \times groei + \beta_4 \times ROA + \beta_5 \times kapitaalintensiteit + \beta_6 \times voorraadintensiteit + \beta_7 \times schuldgraad + \beta_8 \times current\ ratio + \beta_9 \times fis.cverliezen + \beta_{10} \times beursgenoteerd + \beta_{11 \rightarrow 15} \times boekjaar + \beta_{16 \rightarrow 642} \times bedrijf + \varepsilon$$

Variabele	Verwacht teken	Coëfficiënten H ₁	Coëfficiënten H ₂
Constante		49,534***	49,487***
APTS	-	-0,176	
APS	-		-0,041
Big4	-	-21,198**	-21,217**
Grootte	?	0,429	0,433
ROA	-	-0,385***	-0,385***
Groei	?	-0,004	-0,004
Kapitaalintensiteit	-	-0,026	-0,028
Voorraadintensiteit	+	0,033	0,032
Schuldgraad	-	-0,006	-0,008
Current ratio	+	-0,394**	-0,388**
Fisc.verliezen	-	-16,673***	-16,639***
Beursgenoteerd	+	-13,042	-12,839
Boekjaar 2017		3,525***	3,568***
Boekjaar 2016		0,411	0,415
Boekjaar 2015		1,281*	1,293*
Boekjaar 2014		-0,170	-0,159
Bedrijven (dummy's)	
Bijgestelde R ²		0,570	0,570
F-waarde (p-waarde)		7,510 (0,000)	7,509 (0,000)
Aantal observaties		627	627

Tabel 8: regressieresultaten fixed effects regressies

Nota: *, ** en *** geven de significanties op respectievelijk het 10, 5 en 1% tweezijdig significantieniveau weer. De dummyvariabelen voor ieder afzonderlijk bedrijf werden wel in het model opgenomen, maar werden om plaats te besparen uit de tabel weggelaten.

In tabel 8 zijn de regressieresultaten opgenomen voor het testen van hypothese 1 en 2 onder het fixed effects regressiemodel. Uit de F-testten van de regressieanalyses kan er afgeleid worden dat de modellen significant zijn op het 1%-significantieniveau, omdat de F-waarden (7,510 en 7,509 resp.) groter zijn dan de kritieke waarde voor F op dat significantieniveau (1,70). In beide modellen bedraagt de R²-waarde 0,570; wat wil zeggen dat 57 procent van de steekproefvariantie verklaard wordt door dit regressiemodel.

De bèta-waarden voor de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor en andere non-auditdiensten bedragen -0,176 en -0,041 respectievelijk. Dit negatief effect konden we op basis van de hypothesen ook verwachten. De effecten zijn echter allebei niet significant. Dit is een verschil met de lineaire regressiemodellen omdat er daar wel een significant effect van andere non-auditdiensten te merken was. Op basis daarvan kunnen we in deze modellen H₁ en H₂ niet bevestigen. Vanuit dit model kan er dus niet met zekerheid gezegd worden dat het gebruik van non-auditdiensten ervoor zorgt dat er meer aan belastingontwijking wordt gedaan.

Naast het toetsen van de twee hypothesen, werd er in SPSS ook nagegaan of er mogelijke significante **interacties** zijn van de onafhankelijke variabelen met de controlevariabelen. Een voorbeeld hiervan is de interactieterm 'APTSxbig4'. Wanneer deze interactieterm een significant negatief effect zou hebben, dan zou de invloed van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking groter zijn wanneer de bedrijfsrevisor verbonden is aan een big4 kantoor dan wanneer hij niet verbonden is aan een big4 kantoor. Voor de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor, de andere non-auditdiensten en de som van beide variabelen werd een interactieterm met elke afzonderlijke controlevariabele opgesteld. Vervolgens werd er voor de vijf lineaire regressies per boekjaar, het model met een globale belastingvoet en het model waarin gebruik werd gemaakt van gemiddelden gekeken of er een significante invloed was op de ETR. Na het uitvoeren van deze 210 lineaire regressies bleek dat er geen enkele interactieterm een consistent significant effect had over al de modellen heen. Het gebruik van deze interactietermen leverde dus geen nieuwe informatie op over de invloed van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of andere non-auditdiensten op belastingontwijking.

5. Algemene conclusies

5.1 Conclusie

In dit onderzoek werd onderzocht wat de invloed is van non-auditdiensten, uitgevoerd door de bedrijfsrevisor, op de mate van belastingontwijking van een bedrijf. Door middel van diverse, legale belastingplanning activiteiten kan de te betalen belasting gemanaged worden en daalt de effectieve belastingvoet (ETR). Een investering in non-auditdiensten (belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor of andere non-auditdiensten) is zo een activiteit. Het aankopen van non-auditdiensten zou er voor kunnen zorgen dat de ETR daalt. Dit belastingvoordeel kan voor het management één van de redenen zijn om in deze diensten te investeren. Managers kunnen namelijk op zoek gaan naar activiteiten om de nettowinst (de winst na belastingen) zo hoog mogelijk te houden, omdat er bij een hogere nettowinst meer middelen over zijn die kunnen terugvloeien naar de aandeelhouders. Op basis van eerder onderzoek kon er verwacht worden dat een investering in non-auditdiensten de ETR negatief beïnvloedt. Er worden dan met andere woorden meer belastingen ontweken. Wanneer eenzelfde bedrijfsrevisor namelijk instaat voor zowel de audit- als de non-auditdiensten van een bedrijf, dan kan er kennis gedeeld worden tussen die verschillende diensten waardoor de bedrijfsrevisor een breder zicht heeft over het hele bedrijf. Dit fenomeen kan beschreven worden als het knowledge spillover effect en kan ervoor zorgen dat de bedrijfsrevisor sneller fiscale opportuniteiten ontdekt dan iemand die enkel belastingadviesdiensten of andere managementadviesdiensten aanbiedt. Door een uitgebreid onderzoek van de financiële staten van een bedrijf in het kader van zijn controleactiviteiten ziet de bedrijfsrevisor dus waar er mogelijk belastingen kunnen ontweken worden.

Voor de andere non-auditdiensten werd er in dit onderzoek zoals verwacht een significant negatief effect gevonden op de ETR. Het aanbieden van andere non-auditdiensten kan er impliciet voor zorgen dat er meer belastingen ontweken worden. Voor de belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor werd er daarentegen een niet-significant effect gevonden op de ETR. Er kan dus geen conclusie getrokken worden over het effect van die diensten op belastingontwijking. Hier zouden verschillende verklaringen voor kunnen gegeven worden. De gecontroleerde jaarrekening ligt aan de basis van de belastingaangifte en deze zal grondig bestudeerd worden door de belastingadministratie. Uit vrees voor reputatieschade bij mogelijke geschillen met de belastingadministratie zouden bedrijfsrevisoren minder geneigd kunnen zijn risicovolle fiscale planning als advies te geven, waardoor er minder belastingen worden ontweken. Sommige vormen van belastingontwijking kunnen namelijk gekwalificeerd worden als fiscaal misbruik, waardoor bedrijven het risico lopen dat die ontweken belasting alsnog verschuldigd is. Ook worden de belastingadviesopdrachten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor apart vermeld in de jaarrekening, hetgeen onmiddellijk gelinkt kan worden aan een belastingverlaging. Wanneer een bedrijfsrevisor hiervoor zorgt, zou hij dit mogelijk kunnen doen uit eigenbelang omdat klanten die een belastingvoordeel ervaren in het vervolg sneller voor dezelfde bedrijfsrevisor zullen kiezen. Hierdoor gaat de bedrijfsrevisor niet meer onafhankelijk tewerk, hetgeen zijn reputatie schaadt. Daarom is hij mogelijk heel voorzichtig zijn bij het aanbieden van belastingadviesdiensten en laat hij minder belastingontwijking toe. Daarnaast zou er een vertekening kunnen zijn van de gevonden effecten omdat belastingadvies van andere partners dan de bedrijfsrevisor niet in de modellen werd

opgenomen, terwijl dit naar alle waarschijnlijkheid ook een significante impact heeft op de mate van belastingontwijking. Ten slotte hebben belastingadviesdiensten niet altijd het doel om belastingen te ontwijken, maar worden ze mogelijk ook gebruikt om in orde te zijn met andere wettelijke bepalingen zoals bijvoorbeeld het uitwisselen van gegevens over bepaalde belastingstructuren en -transacties in een internationale context.

5.2 Contributies, beperkingen en aanbevelingen voor verder onderzoek

Over de impact van non-auditdiensten op de auditkwaliteit en de onafhankelijkheid van de bedrijfsrevisor is er al veel onderzoek verricht en ook de impact van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op de mate van belastingontwijking is al in beperkte mate onderzocht. In de eerste plaats heeft dit onderzoek getracht het voorgaand onderzoek naar de impact van belastingadviesdiensten uitgevoerd door de bedrijfsrevisor op belastingontwijking te valideren. Ten tweede draagt dit onderzoek bij aan de bestaande academische literatuur omdat er voor de eerste maal onderzocht werd wat de invloed is van andere non-auditdiensten op belastingontwijking. Daarnaast geven de resultaten interessante implicaties weer voor managers, want door te investeren in non-auditdiensten, belastingadviesdiensten buiten beschouwing gelaten, kunnen ze mogelijk meer belastingen ontwijken. Dit argument kunnen ze dan meenemen wanneer ze iemand zoeken voor het aanbieden van managementadviesdiensten.

Het kan echter aangewezen zijn om de effecten van non-auditdiensten over meerdere jaren te onderzoeken. Volgens Dyreng et al. (2008) kan de ETR van jaar tot jaar heel erg verschillen en managers zien een investering in non-auditdiensten ook vaak als een investering over meerdere jaren. Een analyse door middel van een fixed effects regressie zou in die zin een beter model kunnen opleveren dan de gebruikte lineaire regressiemodellen. Voor verder onderzoek is het aangeraden om gebruik te maken van statistische software waarmee het wel mogelijk is om grote hoeveelheden panel data te analyseren. Een andere beperking van dit onderzoek ligt aan het feit dat de bedrijven die gedurende een van de vijf onderzochte boekjaren verlies maakten uit de dataset werden weerhouden, met als gevolg dat de dataset mogelijk niet normaal verdeeld is. Ook werd er geen rekening gehouden met de invloed van andere fiscale adviseurs op belastingontwijking, waardoor de bekomen resultaten mogelijk vertekend zijn. Daarnaast moet er rekening gehouden worden met het feit dat de bekomen resultaten gelden in een Belgische context, maar het is niet zo dat hetzelfde onderzoek in een ander land ook dezelfde resultaten oplevert omdat ieder land zijn eigen wetgeving heeft en er misschien ook een andere visie is ten opzichte van belastingontwijking. Voor verder onderzoek kan het interessant zijn of de invloed van non-auditdiensten op belastingontwijking hetzelfde blijft voor boekjaren die zijn afgesloten na de invoering van de nieuwe wetgeving voor de Belgische vennootschapsbelasting. Managers zouden namelijk minder geïnteresseerd kunnen zijn om te investeren in non-auditdiensten omdat er door de vernieuwde wetgeving een lager tarief voor de vennootschapsbelasting van toepassing is. Ook kan het interessant zijn om in de toekomst meer onderscheid te maken tussen bepaalde bedrijven in plaats van één grote steekproef te nemen van alle Belgische bedrijven. De invloed van non-auditdiensten in grote en kleine bedrijven, beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde bedrijven, internationaal georiënteerde en niet-internationaal georiënteerde bedrijven, ... op belastingontwijking zou tussen verschillende soorten bedrijven namelijk erg kunnen verschillen.

6. Referenties

- Ashbaugh, H., R. LaFond, and B. W. Mayhew. 2003. Do Nonaudit Services Compromise Auditor Independence? Further Evidence. *Accounting Review* 78 (3):611-639.
- Badertscher, B. A., S. P. Katz, and S. O. Rego. 2013. The separation of ownership and control and corporate tax avoidance. *Journal of Accounting & Economics* 56 (2/3):228-250.
- Board, P. O. 1979. Scope of service by CPA firms, edited by AICPA. New York.
- Boone, J. P., I. K. Khurana, and K. K. Raman. 2013. Religiosity and Tax Avoidance. *Journal of the American Taxation Association* 35 (1):53-84.
- Chen, S., X. Chen, Q. Cheng, and T. Shevlin. 2010. Are family firms more tax aggressive than non-family firms? *Journal of Financial Economics* 95 (1):41-61.
- Chyz, J. A., W. S. Ching Leung, O. Zhen Li, and O. Meng Rui. 2013. Labor unions and tax aggressiveness. *Journal of Financial Economics* 108 (3):675-698.
- Cripe, B., and B. McAllister. 2009. Determinants of Audit/Tax Separation Decisions. *American Journal of Business (American Journal of Business)* 24 (1):47-56.
- De Broe, L. 2019. *Vademecum fiscale falconis*. 5th ed: Wolters Kluwer.
- DeAngelo, L. E. 1981. Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting & Economics* 3 (3):183-199.
- Deré, P. *Mandatory disclosure rules for intermediaries (DAC6) – Formal adoption*. PwC Belgium 2018 [cited. Available from <https://news.pwc.be/dac6-formal-adoption/>].
- Dunbar, A., D. M. Higgins, J. D. Phillips, and G. A. Plesko. 2010. What do measures of tax aggressiveness measure?, 2010/06//.
- Dyreng, S. D., M. Hanlon, and E. L. Maydew. 2008. Long-Run Corporate Tax Avoidance. *The Accounting Review* 83 (1):61-82.
- . 2010. The Effects of Executives on Corporate Tax Avoidance. *Accounting Review* 85 (4):1163-1189.
- Edwards, A., C. Schwab, and T. Shevlin. 2016. Financial Constraints and Cash Tax Savings. *Accounting Review* 91 (3):859-881.
- Elder, R., D. Harris, and J. Zhou. 2009. Tax consulting and reported weaknesses in internal control. Syracuse, NY: Syracuse University.
- Fama, E. F., and M. C. Jensen. 1983. Separation of ownership and control. *Journal of Law & Economics* 26 (2):301-326.
- Favere Marchesi, M. 2006. The impact of tax services on auditor's fraud-risk assesment. *Advances in accounting* 22:149-165.
- Firth, M. 1997. The Provision of Nonaudit Services by Accounting Firms to their Audit Clients. *Contemporary Accounting Research* 14 (2):1-21.
- Francis, J. R. 2006. Are Auditors Compromised by Nonaudit Services? Assessing the Evidence*. *Contemporary Accounting Research* 23 (3):747-760.
- Frankel, R. M., M. F. Johnson, and K. K. Nelson. 2002. The Relation between Auditors' Fees for Nonaudit Services and Earnings Management. *Accounting Review* 77 (4):71.
- Gallemore, J., and E. Labro. 2015. The importance of the internal information environment for tax avoidance. *Journal of Accounting & Economics* 60 (1):149-167.
- Gleason, C. A., and L. F. Mills. 2011. Do Auditor-Provided Tax Services Improve the Estimate of Tax Reserves? *Contemporary Accounting Research* 28 (5):1484-1509.
- Gupta, S., and K. Newberry. 1997. Determinants of the Variability in Corporate Effective Tax Rates: Evidence from Longitudinal Data. *Journal of Accounting & Public Policy* 16 (1):1-34.
- Hanlon, M., and S. Heitzman. 2010. A review of tax research. *Journal of Accounting & Economics* 50 (2/3):127-178.
- Hogan, B., and T. Noga. 2015. Auditor-provided tax services and long-term tax avoidance. *Review of Accounting & Finance* 14 (3):285-305.
- Hoopes, J. L., D. Mescall, and J. A. Pittman. 2012. Do IRS Audits Deter Corporate Tax Avoidance? *The Accounting Review* 87 (5):1603-1639.

- Hyeesoo, C., and S. Kallapur. 2003. Client Importance, Nonaudit Services, and Abnormal Accruals. *Accounting Review* 78 (4):931-955.
- IBR. *Wet van 7 december 2016 tot organisatie van het beroep van en het publiek toezicht op de bedrijfsrevisoren* 2017 [cited 20 juni 2019. Available from <https://www.ibr-ire.be/nl>].
- . *Onze missie: vertrouwen creëren* 2019a [cited. Available from <https://www.ibr-ire.be/nl>].
- . *Opgavens* 2019b [cited. Available from <https://www.ibr-ire.be/nl>].
- Jacob, J. 1996. Taxes and Transfer Pricing: Income Shifting and the Volume of Intrafirm Transfers. *Journal of Accounting Research (Wiley-Blackwell)* 34 (2):301-312.
- Janssen, B., H. Vandenbussche, and K. Crabbe. 2006. Corporate tax savings when hiring a big 4 auditor: empirical evidence from Belgium.
- Joe, J. R., and S. D. Vandervelde. 2007. Do Auditor-Provided Nonaudit Services Improve Audit Effectiveness?*. *Contemporary Accounting Research* 24 (2):467-487.
- Johnstone, K. M., A. A. Gramling, and L. A. Rittenberg. 2017. *Auditing: A risk-based approach to conducting a quality audit* Tenth ed. United States of America: Cengage learning.
- Kinney Jr, W. R., Z.-V. Palmrose, and S. Scholz. 2004. Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right? *Journal of Accounting Research (Wiley-Blackwell)* 42 (3):561-588.
- Kirchler, E., B. Maciejovsky, and F. Schneider. 2003. Everyday representations of tax avoidance, tax evasion, and tax flight: Do legal differences matter? *Journal of Economic Psychology* 24 (4):535.
- Knechel, W. R., and D. S. Sharma. 2012. Auditor-Provided Nonaudit Services and Audit Effectiveness and Efficiency: Evidence from Pre- and Post-SOX Audit Report Lags. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31 (4):85-114.
- Koh, K., S. Rajgopal, and S. Srinivasan. 2013. Non-audit services and financial reporting quality: evidence from 1978 to 1980. *Review of Accounting Studies* 18 (1):1-33.
- Krishnan, G. V., and G. Visvanathan. 2011. Is There an Association between Earnings Management and Auditor-Provided Tax Services? *The Journal of the American Taxation Association* 33 (2):111-135.
- Krishnan, G. V., G. Visvanathan, and W. Yu. 2013. Do Auditor-Provided Tax Services Enhance or Impair the Value Relevance of Earnings? *The Journal of the American Taxation Association* 35 (1):1-19.
- Krishnan, G. V., and W. Yu. 2011. Further evidence on knowledge spillover and the joint determination of audit and non-audit fees. *Managerial Auditing Journal* 26 (3):230-247.
- Lanis, R., and G. Richardson. 2011. The effect of board of director composition on corporate tax aggressiveness. *Journal of Accounting & Public Policy* 30 (1):50-70.
- Lanos, R., and G. Richardson. 2012. Corporate social responsibility and tax aggressiveness: an empirical analysis. *Journal of Accounting and Public Policy* 31 (1):86-108.
- Lavin, D. 1976. Perceptions of the Independence of the Auditor. *Accounting Review* 51 (1):41.
- Lennox, C. S. 2016. Did the PCAOB's Restrictions on Auditors' Tax Services Improve Audit Quality? *Accounting Review* 91 (5):1493-1512.
- Lietz, G. 2013. Determinants and consequences of corporate tax avoidance.
- Lowe, D. J., M. A. Geiger, and K. Pany. 1999. The Effects of Internal Audit Outsourcing on Perceived External Auditor Independence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 18 (2):7.
- McGuire, S. T., T. C. Omer, and D. Wang. 2012. Tax Avoidance: Does Tax-Specific Industry Expertise Make a Difference? *The Accounting Review* 87 (3):975-1003.
- Mills, L., M. M. Erickson, and E. L. Maydew. 1998. Investments in tax planning. *The Journal of the American Taxation Association* 20 (1):1-20.
- Minnick, K., and T. Noga. 2010. Do corporate governance characteristics influence tax management? *Journal of Corporate Finance* 16 (5):703-718.
- Mitra, S. 2007. Nonaudit Service Fees and Auditor Independence: Empirical Evidence from the Oil and Gas Industry. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 22 (1):85-107.
- Nam, S., and J. Ronen. 2012. The Impact of Nonaudit Services on Capital Markets. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 27 (1):32-60.

- Omer, T. C., J. C. Bedard, and D. Falsetta. 2006. Auditor-Provided Tax Services: The Effects of a Changing Regulatory Environment. *The Accounting Review* 81 (5):1095-1117.
- Phillips, J. D. 2003. Corporate Tax-Planning Effectiveness: The Role of Compensation-Based Incentives. *Accounting Review* 78 (3):847-874.
- Porcano, T. M. 1986. Corporate Tax Rates: Progressive, Proportional, or Regressive. *Journal of the American Taxation Association* 7 (2):17.
- Rego, S. O. 2003. Tax-Avoidance Activities of U.S. Multinational Corporations. *Contemporary Accounting Research* 20 (4):805-833.
- Rego, S. O., and R. Wilson. 2012. Equity Risk Incentives and Corporate Tax Aggressiveness. *Journal of Accounting Research (John Wiley & Sons, Inc.)* 50 (3):775-810.
- Robinson, D. 2008. Auditor Independence and Auditor-Provided Tax Service: Evidence from Going-Concern Audit Opinions Prior to Bankruptcy Filings. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 27 (2):31-54.
- Robinson, J. R., S. A. Sikes, and C. D. Weaver. 2010. Performance Measurement of Corporate Tax Departments. *The Accounting Review* 85 (3):1035-1064.
- Schneider, A., B. K. Church, and K. M. Elly. 2006. Non-Audit Services and Auditor Independence: A Review of the Literature. *Journal of Accounting Literature* 25:169-211.
- Seetharaman, A., Y. Sun, and W. Wang. 2011. Tax-Related Financial Statement Restatements and Auditor-Provided Tax Services. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 26 (4):677-698.
- Shockley, R. A. 1981. Perceptions of Auditors' Independence: An Empirical Analysis. *Accounting Review* 56 (4):785.
- Simunic, D. 1984. Auditing, consulting and auditor independence. *Journal of Accounting Research* 22 (2):679-702.
- Slemrod, J., and S. Yitzhaki. 2000. Tax avoidance, evasion and administration. In *Handbook of public economics: National bureau of economic research*, 1423-1470.
- Sox-Online.com. *The Sarbanes-Oxley Act - Full Text* 2019 [cited. Available from <http://www.sox-online.com/the-sarbanes-oxley-act-full-text/>].
- Srinidhi, B. N., and F. A. Gul. 2007. The Differential Effects of Auditors' Nonaudit and Audit Fees on Accrual Quality*. *Contemporary Accounting Research* 24 (2):595-629.
- Swolfs, L., and D. Szafran. 2003. Evolutie van de onafhankelijkheidsregels van de commissaris. *Tijdschrift voor economie en management*.
- Tepalagul, N., and L. Lin. 2015. Auditor Independence and Audit Quality:A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30 (1):101-121.
- Voeten, D. 2017. De gevolgen van taks non-audit services op belastingplanning in private Belgische bedrijven, Leuven : KU Leuven. Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen.
- Wrightsmann, D. 1978. Tax shield valuation and the capital structure decision. *Journal of Finance (Wiley-Blackwell)* 33 (2):650-656.
- Zimmerman, J. L. 1983. Taxes and firm size. *Journal of Accounting & Economics* 5 (2):119-149.